

The Epic Poem "Ronaq-e Anjoman" and its Influence from the Shahnameh

Sadegh Arshi*

Ayoob Moradi**

Abstract

Ronaq-e Anjoman is a religious epic poem in convergent rhythm, that is composed in 2044 verses by a poet with the pseudonym Sohbate Lari during the Qajar period. In his poems, Lari followed Ferdowsi and, in addition to following the tradition of Mukhtarnameh, took the style and context of the Shahnameh as his main model in composing his poems. This study intends to show the influence of Shahnameh on *Ronaq-e Anjoman* using document analysis. The present study also aims to examine the stylistic influence of the Shahnameh on this religious epic poem in several areas such as language, structure, expression, and content by citing and analyzing evidence. The results of this study show that Larry is one of the Mukhtarnameh poets of Persian literature who composed his epic poem under the influence of the Shahnameh and in this way, in his opinion, he has done a better job than Ferdowsi in composing the Shahnameh.

Keywords: SohbateLari, Ronaq-e Anjoman, Shahnameh Ferdowsi, Style, Imitation, Influence.

* PhD in Persian Language and Literature. Payam-e Noor University, Farhangian University Instructor, Tehran, Iran (Corresponding author), s.arshia1361@gmail.com

** Associate Professor, Department of Persian Language and Literature, Payam-e Noor University, Tehran, Iran, ayoob.moradi@gmail.com

Date received: 07/03/2024, Date of acceptance: 01/07/2023

Introduction

Ronaq-e Anjoman is an epic religious epic poem that is composed by Sohbat Lari following Ferdowsi and the tradition of Mokhtarnameh. The poets of the Qajar period considered the Indian style to be decadent and vulgar, and on this basis, the theory of 'literary return' was formed during that period and recorded in the history of Iranian literature.

A group of scholars have considered the art of the poets of this period to be wasted, while others have pointed to the services of the poets of this period. The poets and writers of this period tried to produce works similar to those of the past. Some followed Sa'di, Rumi, Hafiz, and Nizami, while others followed Ferdowsi and composed martial poems. Among them, there is a religious epic poem composed by Mohammad Baqir Suhbat Lari called *Ronaq-e Anjoman* in the description of part of the life of Mukhtar. Although such systems have no ancient and mythical background, they are debatable as part of Iranian epic literature. The poetic Mokhtarnamehs and those following the Shahnameh are also considered part of the history of Iranian epic literature. There are many poetic Mokhtarnamehs before and after *Ronaq-e Anjoman*. The beginning of the composition of Persian poetic Mokhtarnamehs probably dates back to the 10th century AH and continues until now.

The fact that Lari, in his own opinion, has done something superior than Ferdowsi in composing *Ronaq-e Anjoman* shows that he is one of the followers of Ferdowsi and the Shahnameh style. *Ronaq-e Anjoman* has remained almost unknown until now and no specific research attention has been paid to it. Four reasons can be imagined for the anonymity of this epic religious poem: First, *Ronaq-e Anjoman* was published under the unknown Sohbat Lari's Divan, and was not published as an independent poem of the Divan, and has remained far from the eyes of epic scholars and literary writers. The second reason is the use of the non-emotional combination of *Ronaq-e Anjoman* in which, like other epic masnavis, the relationship between the noun and the subject is not clear. Third, (as is often common), the second part of its name does not end in 'nama'. The fourth reason is that some of the verses of the poem are weak and sometimes weak in terms of language and style, and this in itself is a reason for its lack of acceptance. The fourth reason is that some of the verses of the poem is weak in terms of language and style, and this in itself is a reason not to welcome it.

Ronaq-e Anjoman is a religious epic poem composed by Sohbat Lari in 2044 verses, describing a part of the life of Mukhtar Abu Ubayd al-Thaqafi, namely the events of his life during the martyrdom of Imam al-Husayn (PBUH).

31 Abstract

In creating this epic poem, Lari considered the Shahnameh and, in many cases, was inspired and influenced by the national epic.

Material & Methods

The present article attempts to classify and analyze Lari's stylistic imitations from Ferdowsi's Shahnameh in *Ronaq-e Anjoman*. The numerous imitations of the poet of *Ronaq-e Anjoman* in the areas of language (vocabulary and composition), structure, expression (rhetoric) and content are worthy of reflection and examination. Although *Ronaq-e Anjoman* is a small poem, due to its poet's deep familiarity with the Shahnameh, it can be discussed and examined in the discussion of imitation and influence from the Shahnameh in all of the aforementioned areas.

Discussion and Result

In the present study, the imitation levels of language, structure, expression (rhetoric) and content of Lari's poetry from the Shahnameh have been investigated and analyzed. The language of *Ronaq-e Anjoman* imitates the language of the Shahnameh in terms of vocabulary and phrases. Examples include the combinations of Arghandeh-e-Garg, Chachi-Kaman, Far-e-Shahi, and Noosh-Daru. The influence of the epic form, rhythm, and language in this poetry also indicates following, being influenced and being molded after the Shahnameh. The influence of the Shahnameh can also be seen in many places in this poetry collection. Lari uses epic language and expression in imitation of Ferdowsi. In the verses of this poem, sometimes direct and sometimes indirect influences of the Shahnameh can be seen. Lari has also occasionally illustrations with names and tools from the Shahnameh. Lari has also referred to Ferdowsi and the Book of Shahnameh. In the discussion of Shahnameh allusions, Lari has mentioned the mysterious beast of Shahnameh, "Bibar Bayan", "Thamtan", "Royintan", "Guftar Jamasbi", "Ayagh Garshasbi", Jam, Jam Kaykhosro, Rakhsh, as well as the names of Manouchehr and Nariman as allusions. In many cases, Lari has also based his verses on verses from the Shahnameh. Sometimes, the aforementioned cases have been formed necessarily and sometimes, this formation was according to the necessity and capacity of the similar rhythm for specific words. In general, with caution and probability, the verbal and semantic similarities of such verses with the basis of Shahnameh should not be taken for granted.

Conclusion

The modeling, influences, and imitations of Sohbat Lari in the poem *Ronaq-e Anjoman* from Ferdowsi's *Shahnameh* can be divided into several parts in terms of stylistics: The influences of the aforementioned poem are in the areas of language, structure, expression, and content, which have been discussed and examined in detail.

Bibliography

- Arianpour Y. (1993). *Az Saba ta Nima*, Tehran: Zovar. [in Persian]
- Aidenlu S. (1999). "Rooykarditaza be Babre Bayan dar Shahnameh", *Namae Parsi*. Council for the Development of Persian Language and Literature, year 4. Number 4. (pp. 5-17). [in Persian]
- Aidenlu S. (2005). *Pahlavannamae Garshasab*. Third edition, Tehran: Ahle Qalam. [in Persian]
- Aidenlu S. (2008). "Ashnatarinshaere Adabefarsiba Shahnameh". *Adab pajoohi*, Number 6. Winter. (pp. 133-161). [in Persian]
- Aidenlu S. (2011). *Daftarekhosrovan* (selected from Ferdowsi's *Shahnameh*). First edition, Tehran: Sokhn. [in Persian]
- Arshi S. Gorji M. Moradi A. (2017). "Baztabva Amalkarde Talmihate Shahnameh va Manabe piramoneaandar Diwan Sahab Lari". *Balaghate Karbordiva Naghde Balaghi*. Term 3, number 2, autumn and winter. (pp. 11-26). [in Persian]
- Arshi S. Barrasi Tasir e Shahnameh bar sher e Maktab e Bazgasht e asr e Qajar bar asas e Divanhaye Sohbat Lari, Fath Ali Khan Saba, Qaani, Soroush and Davari Shirazi. Doctoral thesis under the guidance of Dr. Sajjad Aydenlou and the advice of Dr. Mustafa Gorji and Dr. Ayub Moradi. South Tehran Payam Noor University. Date of defense: August 2019. [in Persian]
- Asadi Toosi A. (1975). *Garshasabnameh*. second edition. To the attention of Habib Yaghmai. Tehran: Tahori Library. [in Persian]
- Busheharipur H. (2011). "Sohbate Lari"; *Danishnameh Zabavade Farsi*, Volume 4. First edition, Tehran: Persian Language and Literature Academy. (pp. 403-402). [in Persian]
- Payamani B. Zamani M. (2014). "Moghayasetat bighishkeshayehamasivasakhtari Akbarname Hamidi Keshmiri va Shahname Ferdowsi". *Motaleateshebheghara (Vijaname Farhangistan)*. Autumn and Winter, No. 5, (pp. 107-134). [in Persian]
- Jeyhoni M. (2001). *Hamasa afarinane Shahnameh*. First edition, Isfahan: Shahnameh Pazhuhi Publications. [in Persian]
- Hakimi M. (2009). *Tarikhemoasere Iran (Qajaria)*. First edition, Tehran: Namak. [in Persian]
- Khatami A. (1992). *Sabkehindivadoreye Bazgasht*. First edition, Tehran: Baharestan. [in Persian]
- Khatami A. (1994). *Tarikhedabiate Iran dardoreye Bazgasht*. C. 2. First edition, Tehran: Paya. [in Persian]
- Khatami A. (1995). *Pajoheshidarnasrvanazmedoreye Bazgasht*. Tehran: Paya. [in Persian]

33 Abstract

- Razmjo H. (2002). *Ghalamroeadabiatehamasie Iran*. C1. First Edition. Tehran: Pajoheshgaheolomeensanivamotaleatefarhangi. [in Persian]
- Zarrin Qabanameh. (2013). Composer: Unknown. Introduction, correction and notes: Sajjad Aydenlu. First Edition. Tehran: Sokhn. [in Persian]
- Sadi Shirazi. (1984). *GolestaneSadi*. To the attention of Mohammad Ali Foroughi. Fifth Edition. Tehran: Amir Kabir. [in Persian]
- ShafiiKadkani M. (2001). *Advareshere Farsi azMashrotiat ta soghote Saltanat*. Tehran: Sokhn. [in Persian]
- ShafiiKadkani M. (2010). "Hamasaiishiazgharnepanjom". *Ainaemiras*. New period. eighth year Appendix 20. 1389, (pp. 176-93). [in Persian]
- Shamshirgarha M. (2011). "Barrasiesabkshenasanehamasahayedinidaradabe Farsi". *Tarikheadabiat Magazine*, No. 3/64. (pp. 133-160). [in Persian]
- Shamisa S. (1992). *Farhangetalmihat*. Third edition. Tehran: Ferdows. [in Persian]
- Shamisa S. (1995). *Koliatiesabkshenasi*. Third edition. Tehran: Ferdows. [in Persian]
- Mohammad Bagher SohbateLari (without date). (Publisher's introduction date: Desember 1954). *DidaneSohbateLari*. First Edition. Shiraz: Marafet Printing House. [in Persian]
- Mohammad Bagher SohbateLari . (2012). *Ronagheanjoman (Mukhtarnameh)*. Correction: Dr. Morteza Charmagi Omrani. First edition, Mashhad: Bonyadepajoheshhayeislami. [in Persian]
- Abdi M. (Parviz). (1966). "SeyridardivaneSohbateLari ". *Mehr magazine*. No. 140. No. 12. (pp. 806-805). [in Persian]
- Gaffari N. (2018). "Negahi be Mukhtarnameh hayemanzomeadabe Farsi". *Adabiatepaydari magazine (Kerman Shahid Bahoner Faculty of Literature)*. 11th year Number twenty. spring and summer. (pp. 103-124). [in Persian]
- FatuhiRoudmajni, M. (2012). *Sabkshenasinazarieharoykardhavaraveshha*. second edition. Tehran: Sokhn. [in Persian]
- Ferdowsi Abu al-Qasim (2007 A). *Shahnamehe Ferdowsi*. by the efforts of Dr. Saeed Hamidian. single volume to print Tehran: Ghatre. [in Persian]
- Ferdowsi Abu al-Qasim. (2007 b). *Shahnamehe*. 8 c. First Edition. Corrected by Jalal Khaleghi Motlaq, the sixth book with the cooperation of Mahmoud Omidshah and the seventh book with the cooperation of Abolfazl Khatibi. Tehran: MarkazedayeratolmaarefBozorgeislami. [in Persian]
- Ferdowsi Abu al-Qasim. (2014). *Shahnameh*. Edited by Jalal Khaleghi Mutal. 4c, first edition, Tehran: Sokhn. [in Persian]
- FarshidWardKh. (1983). *Darbareadabiatvanaghdeadabi*. Volume 1, first edition, Tehran: Amirkabir. [in Persian]
- Fasai H. (2012). *Farsnama Naseri*. C2. Corrected and revised by Dr. Mansour Rastegar Fasai. Fifth edition, Tehran: Amirkabir. [in Persian]
- Kazzazi M (2004). *Ab va Aine (inquiries in literature and culture)*. Tabriz: Aydin. [in Persian]

- Moeen Mohammad. (2011). Farhange Farsi (the fifth and sixth volumes of announcements). Twenty-seventh edition. Tehran: AmirKabir. [in Persian]
- Nizami of ArozadiSamarkandi. (1967). Chaharmaghale. To the correction and care of Dr. Mohammad Moin. Tehran: AmirKabir. [in Persian]
- Nima Youshij. (1976). Arzeshehsasat. Tehran: Gutenberg Publications. [in Persian]

منظومه حماسی «رونقی/انجمن» و تأثیرپذیری آن از شاهنامه

صادق ارشی*

ایوب مرادی**

چکیده

«رونقی/انجمن» منظومه‌ای حماسی دینی به بحر متقارب در ۲۰۴۴ بیت است که شاعری با تخلص صحبت‌لاری در دوره قاجار آن را سروده است. لاری در این منظومه، به اقتضای فردوسی رفته و در سرودن آن، علاوه بر پیروی از سنت مختارنامه‌سرایی، سبک و سیاق شاهنامه را نیز سرمشق اصلی خود قرار داده است. این پژوهش در صدد آن است تا به روش تحلیلی و سندکاوی تأثیرپذیری این منظومه از شاهنامه را نشان بدهد. پژوهش حاضر، همچنین برآن است تا تأثیر شاهنامه را به لحاظ سبک‌شناختی، بر این مثنوی حماسی دینی، در چند بخش از قبیل زبان، ساختار، بیان و محتوا با ذکر و تحلیل شواهد بررسی کند. نتایج پژوهش حاضر نشان می‌دهد لاری یکی از مختارنامه‌سرایان ادب فارسی است که منظومه حماسی خویش را تحت تأثیر شاهنامه سروده و در این راه -به زعم خویش- کاری برتر از فردوسی در سرودن شاهنامه انجام داده است.

کلیدواژه‌ها: رونقی/انجمن، صحبت‌لاری، شاهنامه فردوسی، سبک، تقلید و تأثیرپذیری.

* دکترای زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه پیام نور، مدرّس، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران (نویسنده مسئول)،
s.arshia1361@gmail.com

** دانشیار، زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران،
ayoob.moradi@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۲/۱۷، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۴/۱۱

۱. مقدمه

در دوره قاجاریه پس از آقامحمدخان، آرامشی نسبی، مناسب با حال و هوای هنرمندان، در کشور ایجاد شد. به دنبال این آرامش، شاعران در انجمن‌هایی رفت‌وآمد کردند که اغلب اعضای آن‌ها به بازگشت از سبک هندی و رجوع به سبک‌های پیش از آن می‌اندیشیدند و به دلیل این‌که «از پیچیدگی و گنگی سبک‌های هندی دل‌زده و ملول بودند، تصمیم گرفتند با نگاهی به آثار شاعران بزرگ گذشته سبک آن‌ها را احیا کنند» (خاتمی ۱۳۷۴: ۳۰۷). شاعران آن دوره به زعم خویش - سبک‌های هندی را سبکی منحط و مبتذل می‌پنداشتند و قصد داشتند شعر فارسی را از آن انحطاط و ابتذال نجات دهند. بر همین اساس تئوری «بازگشت ادبی» علی‌رغم نظر مخالفان و پافشاری موافقان، شکل گرفت و این دوره به عنوان دوره‌ای مهم، در تاریخ ادبیات ایران ثبت شد.

گروهی از محققان معاصر، هنر شاعران این دوره را هدررفته تلقی کرده‌اند. به عنوان نمونه دکتر شفیع‌کدکنی، این عصر را عصر مدیحه‌های تکراری شمرده و شاعران این دوره را شاعران قرون گذشته به حساب آورده و بر این باور است که نزول مقام شاعری آنان، تا جایی پیش رفته که شاعران به صنعت‌کارانی ماهر و چیره‌دست بدل شده‌اند که یک مشت الفاظ و عبارات پرآب‌وتاب و گزاف را در قالب‌هایی ریخته و تحویل مشتریان خود داده‌اند (شفیع‌کدکنی ۱۳۸۰: ص ۱۹). در نگاه برخی نیز تلاش‌های شاعران این دوره «بازگشتی از روی عجز به طرف سبک‌های مختلف قدیم» (نیما یوشیج، ۱۳۵۵: ۵۰-۵۱)، محسوب شده است.

از سوی دیگر، گروهی به خدمات شاعران این دوره نیز اشاره کرده‌اند. به باور احمد خاتمی شاعران این دوره اگرچه در مضمون‌سازی و نوآوری توفیق کمی به دست آوردند، اما خدمت بزرگی به احیاء زبان و ادبیات کهن ایران و زنده نگه‌داشتن خاطره سرایندگان قدیم انجام داده و توانسته‌اند زبان فارسی را از سستی و کاستی برهانند (۱۳۷۱: ۵۴-۵۵). آراین‌پور نیز بر این باور است که «شعرای این دوره می‌کوشیدند که سخن پیشینیان را بی‌کم‌وکاست و به حد کمال زنده کنند و آثاری به وجود آورند که با گفته‌های بزرگان عهد کهن برابری کند» (۱۳۷۲: ۱۶). به‌طورکلی و در یک جمله، شاعران و نویسندگان این دوره تلاش می‌کردند تا آثاری مشابه آثار شاعران و نویسندگان گذشته تولید کنند. برخی به اقتفای سعدی و مولوی می‌رفتند و برخی غزل حافظ را تقلید می‌کردند گروهی به تقلید از نظامی، مثنوی‌های داستانی می‌سرودند. گروهی نیز به اقتفای فردوسی منظومه‌های رزمی می‌سرودند که بارزترین آن‌ها *شهنشاه‌نامه*

منظومه حماسی «رونقِ انجمن» و تأثیرپذیری آن ... (صادق ارشی و ایوب مرادی) ۳۷

فتحعلی خان صباست. در میان این گونه منظومه‌های تولیدی و تقلیدی از شاهنامه در این دوره، یک منظومه حماسی دینی تحت عنوان «رونقِ انجمن» وجود دارد که در شرح بخشی از زندگی مختار ابو عبیده ثقفی یعنی وقایع مربوط به زندگی وی در زمان شهادت امام حسین (ع) است. شاعر این منظومه، محمدباقر متخلص به صحبت لاری، یکی از شعرا و عرفا (عبدی، ۱۳۴۵: ۸۰۵) و مجتهدان دوره قاجاریه (بوشهری پور، ۱۳۹۱: ذیل مدخل «صحبت لاری») است که در سال ۱۱۶۲ (همان؛ حکیمی ۱۳۸۸: ۳۰۲) یا حدود آن (فرهنگ معین، ۱۳۹۱: ذیل «صحبت لاری»)، به دنیا آمده است. در مقدمه دیوان وی نیز سال تولد وی را ۱۱۶۲ مقارن با سلطنت کریم خان (لاری بی تا: یب مقدمه) نوشته‌اند. آن گونه که از نام و نشان و شعرش پیداست، اصل و زادگاهش خطه لار است:

بود منشأم خطه پاکِ لار که باد ایمن از گردش روزگار

(همان، ۲۰۳)

اما به عبارت دیگر و دقیق‌تر زادگاه وی در بیرم لار از توابع فارس (خاتمی، ۱۳۷۳: ۲۴۴)، منطقه‌ای در بیست فرسخی شهر لار (فسایی، ۱۳۹۲: ۱۵۱۷) است. وفات وی را نیز در سال ۱۲۵۱ اوایل سلطنت محمدشاه قاجار در لار نوشته‌اند (لاری، بی تا: یب مقدمه).

لاری به احتمال قریب به یقین منظومه رونقِ انجمن را تحت تأثیر شاهنامه سروده است. منظومه مذکور، پیش از این، ذیل دیوان صحبت لاری کتابت شده و به چاپ رسیده است. به تازگی نیز، به صورت کتابی مستقل تحت عنوان «رونقِ انجمن»^۱ (مختارنامه) به تصحیح مرتضی چرمگی عمرانی چاپ و منتشر شده است.

اگرچه منظومه‌هایی نظیر رونقِ انجمن را هرگز نمی‌توان جزو حماسه‌های دست اولی نظیر شاهنامه شمرد و این گونه مثنوی‌های پیرو شاهنامه را که پیشینه باستانی و اسطوره‌ای ندارند رزم‌نامه‌های دروغین نامیده‌اند (کزازی، ۱۳۸۳: ص ۱۸۱)، اما اهمیت این منظومه‌ها در این است که «مجموع منظومه‌هایی با موضوعات پهلوانی، تاریخی و دینی پیرو و تحت تأثیر شاهنامه به همراه شاهنامه و آثار و منابع پیش از آن، «ادبیات حماسی ایران» را تشکیل می‌دهد» (آیدنلو، ۱۳۸۴: ص ۴). بر همین اساس، این منظومه و منظومه‌هایی از این دست نیز، به عنوان بخشی از ادبیات حماسی ایران، برای پژوهشگران و علاقمندان این حوزه قابل بحث و بررسی است. بر این اساس مختارنامه‌های منظوم و پیرو شاهنامه نیز بخشی از تاریخ ادبیات حماسی ایران محسوب می‌شوند. پیش و پس از رونقِ انجمن، مختارنامه‌های منظوم بسیاری وجود دارد.

احتمالاً آغاز سرایش مختارنامه‌های منظوم فارسی، به سده دهم بازمی‌گردد. این منظومه‌ها مانند رونق‌انجمن اغلب، در قالب مثنوی و بحر متقارب‌مثنی محذوف یا مقصور (وزن شاهنامه)، سروده شده‌اند. احتمالاً قدیمی‌ترین مختارنامه منظوم، مختارنامه نگاهی آرائی کاشانی (متوفی ۹۷۹) است (غفاری، ۱۳۹۸: ۱۰۶). پس از آن در باب مختار و قیام تاریخی وی، مختارنامه‌های منظوم دیگری وجود دارد که که ذیلاً به آن‌ها اشاره شده است. مختارنامه سالم سبزواری، در قرن یازدهم، دلگشانه اثر آزاد کشمیری (متوفی ۱۱۳۴)، مختارنامه ابوتراب اصفهانی (متوفی ۱۱۴۳)، مختارنامه برهانپوری، مختارنامه‌ای از شاعری ناشناس، در قرن دوازدهم، مختارنامه قانع تنوی، در قرن دوازدهم (۱۱۴۰-۱۲۰۳)، مختارنامه (نشاط‌القلوب) تمکین شیرازی (متولد ۱۱۹۳) (سروده به سال ۱۲۲۷)، مختارنامه میرعلی‌خان میبدی یزدی (خاموش) (متولد ۱۲۸۵)، مختارنامه شعاعی (انجام یافته در ۱۳۰۰)، مختارنامه میرمحمدنصیرخان جعفری (متولد ۱۲۱۹) (انجام یافته در ۱۲۴۱)، همایون‌نامه (مختارنامه) عبدالرزاق بیگ دنبلی (متولد ۱۱۶۷)، (انجام یافته در ۱۲۴۰) و فتح‌نامه مختار (مختارنامه) از میرزا عبدالوهاب قطره (همان، ۱۲۰-۱۰۶). در واقع صحبت لاری نیز در سرودن مثنوی رونق‌انجمن از پیروان این جنبش و یکی از مختارنامه‌سرایان ادب فارسی است.

این که لاری به عنوان شاعر منظومه در سرودن «رونق‌انجمن» و چشم نداشتن به ممدوح، - به زعم خود- کاری برتر از فردوسی انجام داده و قصد دارد منظومه‌ای برتر از شاهنامه بسراید، نشان می‌دهد که او یکی از پیروان فردوسی و سبک شاهنامه است و منظومه حماسی دینی او علاوه بر پیروی از سنت مختارنامه‌سرایی، در زمره حماسه‌های تاریخی مقلد شاهنامه جای می‌گیرد.

با اندکی تسامح می‌توان منظومه‌هایی را که در اصطلاح حماسه دینی خوانده می‌شوند، زیرمجموعه‌ای از حماسه‌های تاریخی به حساب آورد. چرا که ممکن است موضوع حماسه تاریخی، تاریخ زندگی یک یا چند تن از فرمانان دینی و وصف رویدادها و دلاوری‌های آنان باشد که با توجه به حقایق تاریخی و آمیختن آن‌ها با عناصر و قالب داستانی به وجود آمده است. (شمشیرگرها، ۱۳۹۰: ۱۳۶).

با این که این گونه منظومه‌های حماسی دینی از اهمیت خاصی برخوردارند^۲، منظومه حماسی دینی رونق‌انجمن، تاکنون ناشناخته مانده و غیر از کتابت و چاپ در دیوان‌های چاپی موجود از این شاعر، توجه پژوهشی خاصی به آن انجام نگرفته است. به گمان نگارندگان برای گمنامی این منظومه، چهار دلیل می‌توان متصور شد:

منظومه حماسی «رونق انجمن» و تأثیرپذیری آن ... (صادق ارشی و ایوب مرادی) ۳۹

الف) نخست این که منظومه «رونق/انجمن» تا پیش از سال ۱۳۹۲ ذیل دیوان تقریباً ناشناخته - صحبت لاری، چاپ شده و به صورت منظومه‌ای مستقل از دیوان، کتابت و چاپ نشده و با توجه به متأخر بودن این شاعر و ناشناخته بودن وی، توجه پژوهشی خاصی به آن صورت نگرفته و لذا از چشم حماسه‌پژوهان و مدخل‌نویسان ادب حماسی دور مانده است.

ب) دو دیگر استفاده از ترکیب غیرحماسی «رونق/انجمن» به عنوان نام منظومه است که چونان دیگر مثنوی‌های رزمی، رابطه اسم و مسما در آن، رابطه روشنی نیست.

پ) سه دیگر آن که مانند دیگر مثنوی‌های رزمی نظیر شاهنامه، گرشاسب‌نامه، بهمن‌نامه و ... (آن‌چنان که غالباً مرسوم است) جزء دوم نام آن به «نامه» ختم نمی‌شود.

ت) چهارم این که برخی ابیات این منظومه، همانند دیگر منظومه‌های حماسی تصنعی، به لحاظ زبان و سبک، سست و گاهی ضعیف است و ظاهراً این امر نیز یکی از دلایلی است که موجب شده تا عوام و خواص بدان اقبال نداشته باشند.

طبق بررسی‌های نگارندگان، صحبت‌لاری نیز در هیچ‌یک از تذکره‌ها، کتب و مداخل ادبیات حماسی درباب خلق منظومه‌های رزمی، در ردیف تالیان فردوسی قرار نگرفته است.

۲. بیان مسئله

منظومه رونق/انجمن، علی‌رغم کم بودن ابیات آن نسبت به متون حماسی دیگر، منظومه‌ای مهم قابل شناسایی و قابل بحث و بررسی است. بنابراین انجام پژوهش حاضر به خاطر توجهات خاص و فراوان لاری به حماسه ملی و اساطیر، در منظومه حماسی مورد بحث و توانمندی وی در بهره‌گیری از ظرفیت‌های ادبی و زبانی شاهنامه در منظومه تقلیدی‌اش ضروری به نظر می‌رسد.

پژوهش حاضر، در واقع در صدد معرفی منظومه رونق/انجمن به عنوان یکی از مثنوی‌های ناشناخته پیرو شاهنامه است. منظومه را معرفی مختصری کرده و همچنین سیر داستانی آن به صورت خلاصه ذکر کرده است. مقاله حاضر تلاش کرده تا خالق منظومه، صحبت لاری، را به عنوان یکی از تالیان فردوسی در سرودن منظومه‌های حماسی معرفی کند. با تحلیل و بررسی‌های ابیات منظومه نیز بهره‌گیری منظومه لاری از غنای ادبی و زبانی شاهنامه را به عنوان مهم‌ترین اثر ادبیات حماسی ایران بررسی کرده است. مقاله حاضر منظومه رونق/انجمن را در چهار بخش زبان، ساختار، بیان و محتوا بررسی کرده و تأثیرپذیری منظومه از شاهنامه را در همه سطوح مذکور، تجزیه، تحلیل و بررسی کرده است.

۳. پیشینه پژوهش

در باب تأثیرگذاری شاهنامه بر آثار شاعران و نویسندگان پس از خود، کتب و مقالات بسیاری به رشته تحریر درآمده است. بر اساس بررسی‌های نگارندگان، پژوهش‌های مرتبط با بحث حاضر را می‌توان به شرح ذیل مشاهده کرد:

مقاله «بازتاب و عملکرد تلمیحات شاهنامه و منابع پیرامون آن در دیوان صحبت لاری» (۱۳۹۷)، به طور کلی دیوان لاری را از لحاظ بازتاب و عملکرد تلمیحات شاهنامه و منابع پیرامون آن، بررسی کرده و اشاراتی گذرا و کلی در باب تأثیرپذیری منظومه رونق/انجمن، از شاهنامه در این مقاله به رشته تحریر درآمده است به طور کلی تمرکز مقاله مذکور، بیشتر بر شعرهای غیرحماسی موجود در دیوان لاری است.

رساله دکتری صادق آرشی (۱۳۹۹)، تحت عنوان «بررسی تأثیر شاهنامه بر شعر مکتب بازگشت عصر قاجار براساس دیوان‌های صحبت لاری، فتحعلی‌خان صبا، قآنی، سروش و داوری شیرازی» به راهنمایی سجاد آیدنلو و مشاوره مصطفی گرجی و ایوب مرادی، در دانشگاه پیام نور تهران جنوب انجام پذیرفته و در آن رساله، دیوان صحبت لاری و چهار دیوان دیگر از لحاظ تأثیرپذیری از شاهنامه مورد بررسی قرار گرفته است.

سجاد آیدنلو در مقاله «آشناترین شاعر ادب فارسی با شاهنامه»، که درباره تأثیر شاهنامه بر دیوان قآنی به رشته تحریر درآورده است، قآنی را در بهره‌گیری از تلمیحات عمومی و نادر شاهنامه‌ای برتر از صحبت لاری می‌داند (آیدنلو، ۱۳۸۷: ۱۵۳).

سیروس شمیسا در «فرهنگ تلمیحات»، از توجهات خاص صحبت لاری به اساطیر یاد کرده است (شمیسا، ۱۳۷۱: ۲۲).

حسین رزمجو (۱۳۸۱) نمونه‌ای از مضامین حماسی دینی لاری در شعرهایی قالب‌های غیر از مثنوی را ذکر کرده است (رزمجو، ۱۳۸۱: ۲۸۳). اما تاکنون درباره تأثیرپذیری منظومه رونق/انجمن صحبت لاری از شاهنامه فردوسی پژوهشی مستقل انجام نگرفته است.

۴. معرفی منظومه رونق/انجمن

رونق/انجمن، مثنوی حماسی دینی در ۲۰۴۴ بیت از صحبت لاری در شرح بخشی از زندگی مختار ابوعبیده ثقفی یعنی وقایع مربوط به زندگی وی در زمان شهادت امام حسین (ع) است.

منظومه حماسی «رونقِ انجمن» و تأثیرپذیری آن ... (صادق ارشی و ایوب مرادی) ۴۱

مندرجات این منظومه، ذکر صفات و نعمات خداوند در حق بندگان، اشاره به توانایی‌های شاعر از قبیل علوم و فنون شاعری و ... اثبات خداوند از راه عقل، ذکر یکتایی و وحدانیت خداوند، وصف پیامبر(ص) و معراج، مدح امیرالمومنین(ع)، مدح و منقبت امام حسین(ع) و سایر ائمه(ع)، سبب نظم کتاب، اعلام تبخّر شاعر در علوم مختلف، درخواست دوستان شاعر از وی برای به نظم کشیدن داستان مختار، عذرخواهی شاعر از خوانندگان و تقاضای پوشیدن دامن عفو بر خطاهای شاعر و ذکر چگونگی انتخاب نام مجموعه است:

یکی نام نامی مر این نامه را نهم تا کنم گرم، هنگامه را
کتابم که تابم ز جان برد و تن بنامیدمش رونقِ انجمن

(لاری ۱۳۹۲: ۵۱/ ۶۲۱-۶۲۰)

ذکر فضایل مختار، پیروی وی از ائمه اطهار(ع)، ذکر احادیث در شأن والای وی و پسندیده بودن شأن وی نزد ائمه(ع)، ابیات بعدی منظومه است. لاری در ادامه، خواب دیدن مختار، پیامبر اسلام را بیان می‌کند و نیز داستان گوش‌مالی یافتن مختار از حضرت علی(ع) را به نظم کشیده است. در ادامه نیز به ذکر اقوال مختلف درباره مختار و پاک‌دامنی و فخامت شأن او می‌پردازد. مذهب کیسانی و سودای ریاست مختار را رد می‌کند، به قصد وی در حمایت از امام حسین(ع) و خاندان وی می‌پردازد و در این راه از روایات محمدبن یعقوب کلینی، محمدبن حسن طوسی (ملقب به شیخ الطایفه)، شیخ مفید و ملا محمدباقر مجلسی بهره می‌برد:

چنین گوید آن پیر آموزگار خردمند فرسوده روزگار
سلامت رو پهن‌دشت طلب جهان ادب شیخ طوسی لقب
نه از خویش از یک‌یک استاد خویش به زیباتر آیین اسناد خویش

(همان، ۵۴/ ۶۹۲-۶۹۰)

منظومه با نامه نوشتن کوفیان به امام حسین(ع)، فرستادن مسلم به کوفه، آگاه شدن مختار از قیام مسلم، آماده شدن مختار برای یاری مسلم، برخورد مختار با قدامه بن نوفل و جنگ با وی، آگاهی از شهادت مسلم و دریغ‌گویی مختار در رثای مسلم دنبال می‌شود:

دریغ از تو ای جان جانان دریغ دریغ از تو ای عالم جان دریغ

(همان، ۱۰۹/ ۱۵۶۴)

مختار به زندان ابن‌زیاد اسیر می‌شود و با آگاهی از شهادت امام حسین (ع) با ذکر رثایی از زبان وی، منظومه به پایان می‌رسد:

سلام علیک ای سلام خدای سلام خدا بر تو ای مقتدای

(همان، ۱۳۲/۲۰۲۶)

علی‌رغم تاریخی بودن منظومه، روایات لاری در روتی/نجمن نه صرفاً تاریخی بلکه شاعرانه و داستانی است. البته خواننده منظومه‌ای از این دست نیز، نباید چشمداشت بیان صددرصدی و واقعی تاریخ را داشته باشد.

از بررسی روتی/نجمن به طور کلی می‌توان فهمید که شاعر آن کوشیده است تا با اصرار بر راستگویی خویش، موجّه و مقدّس نشان دادن مختار، تغییر روایات و مغفول گذاشتن روایاتی که منجر به خدشه‌دار شدن چهره مختار می‌گردیده، ارادتمندی مریدگونه خویش را به شخصیت تاریخی یا پهلوان محبوبش، بیان کند و با نظر به سنت منظومه‌های حماسی، جنبه‌های رزمی داستان خویش را پررنگ‌تر نماید. احتمالاً و به دلیل این که شاهنامه، درخشان‌ترین اثر حماسی مورد تقلید حماسه‌سرایان پس از فردوسی است، لاری در خلق این منظومه رزمی به شاهنامه نظر داشته و در بسیاری موارد، از حماسه ملّی الگوبرداری و تأثیرپذیری داشته است. در ادامه به مواردی از الگوبرداری و تأثیرپذیری‌های منظومه از شاهنامه فردوسی پرداخته شده است.

۵. تأثیر و تقلید از سبک فردوسی

در سبک‌شناسی همه منظومه‌های پهلوانی، دینی و تاریخی پس از فردوسی حتماً باید بخشی را به تأثیرپذیری و تقلید این آثار از شاهنامه اختصاص داد. فردوسی در زبان، بیان و بلاغت حماسی الگوهایی را ایجاد کرده است که بسیاری از آن‌ها پس از وی به گزاره‌های قالبی و سنتی نوع ادبی حماسه تبدیل و در منظومه‌های سپسین تکرار شده است. ضرورت تقلید از این شیوه‌های بیانی و بلاغی چنان بوده که در بعضی آثار متأخرتر که فاصله زمانی زیادی با شاهنامه دارند و سبک شعر و قالب‌های زبانی و ادبی در زمان آن‌ها تغییر یافته، سبب باستان‌گرایی لغوی و نحوی و نهایتاً اضطراب سبکی شده است (زرین‌قبنامه، ۱۳۹۳: ۱۲۹مقدمه).

منظومه حماسی «رونقِ انجمن» و تأثیرپذیری آن ... (صادق ارشی و ایوب مرادی) ۴۳

سبک‌شناسی لایه‌ای متن را در پنج لایه بررسی می‌کند. وقتی متن را در پنج لایه مختلف تحلیل می‌کنیم، مشخصه‌های برجسته سبک و نقش و ارزش آن‌ها در هر لایه جداگانه مشخص می‌شود. این روش کشف و تفسیر پیوند مشخصه‌های صوری متن با محتوای آن را آسان‌تر می‌سازد زیرا سهم و نقش هر بخش از زبان در شکل دادن به سبک به روشنی نشان داده می‌شود (فتوحی رودمعجنی، ۱۳۹۲: ۲۳۷).

هر پاره گفتار یا هر تکه از یک متن از خلال همکاری و پیوستگی چندین سطح متمایز زبانی سازماندهی می‌شود (همان) سطوح و واحدهای تحلیل در زبان که می‌تواند یک بررسی سبک‌شناسانه را سازماندهی کند عبارتند از: لایه آوایی، لایه واژگانی، لایه نحوی، لایه معنی‌شناسیک، لایه کاربردشناسیک (همان)

مقاله حاضر کوشیده است تا پیروی‌های لاری در رونق/انجمن را از سبک فردوسی در شاهنامه طبقه‌بندی، تجزیه و تحلیل کند. تقلیدهای فراوان سراینده رونق/انجمن در حوزه‌های زبان (واژگان و ترکیبات)، ساختار، بیان (بلاغت) و محتوا قابل تأمل و بررسی است. اگرچه رونق/انجمن یک منظومه کوچک حدوداً دو هزار بیتی است اما به دلیل آشنایی عمیق سراینده‌اش با شاهنامه، در بحث تقلید و تأثیرپذیری از شاهنامه در همه حوزه‌های مذکور قابل بحث و بررسی است.

۱.۵ الگوپذیری و تأثیرپذیری‌های منظومه رونق/انجمن از شاهنامه

الگوپذیری و تأثیرپذیری منظومه مورد بحث مقاله حاضر موضوعی است که می‌تواند در مباحث سبک‌شناسی و تا حدودی تاریخ ادبیات هم مورد بحث و بررسی قرار گیرد. به لحاظ این‌که شاعران دوره قاجاریه اغلب، مقلدان شاعران و متون گذشته به حساب می‌آیند، در بسیاری موارد سبک شعر آنان، همان سبک شعر دوره‌های پیشین به حساب می‌آید. به این ترتیب به لحاظ زبان، ساختار بیان و محتوا وجوه مشترکی بین متون تقلیدی این دوره با متون درخشانی نظیر شاهنامه، وجود دارد که بررسی آن‌ها از ملزومات پژوهشی است. زیرا

هنگامی که آثار یک دوره زمانی خاص را بررسی می‌کنیم، هم به لحاظ معنی و هم به لحاظ زبان و هم به لحاظ مسائل بلاغی، متوجه وجوه مشترکی بین آن‌ها می‌شویم که مجموعاً آثار آن دوره را از آثار دوره‌های دیگر متمایز می‌کند. این وجوه مشترک و یا به عبارت دیگر عوامل متمایز کننده مختصات (Features) نرم (Norm) آن دوره و یا به اصطلاح سبک آن دوره را مشخص می‌کند (شمیسا، ۱۳۷۴: ۷۰).

در بررسی منظومه رونقی/نجمن و منظومه‌های مانند آن که در موضوعات پهلوانی، دینی و تاریخی سروده شده‌اند و قاعدتاً در بحر متقارب نیز هستند «به جهت توجه ویژه به شاهنامه، اغلب از خصوصیات عمومی سبک خراسانی و ویژگی سبک شخصی فردوسی، پیروی می‌کنند» (زرین‌قبا‌نامه، ۱۳۹۳: ۶۵مقدمه). سجاد آیدنلو در این باب می‌گوید: «در منظومه‌های پیرو شاهنامه نوعی بازگشت ادبی در قالب مثنوی رخ داده است» (همان).

آیدنلو همچنین بر این باور است که: در مطالعه سبک‌شناختی این آثار استخراج و ذکر کامل همه ویژگی‌های سبکی در نهایت چیزی جز تکرار بخشی از فهرست مطالب کتاب سبک خراسانی در شعر فارسی اثر محمدجعفر محجوب نخواهد بود بنابر این روش علمی‌تر این است که به بررسی کاربردها و خصوصیات آوایی، واژگانی، نحوی، بلاغی و فکری برجسته‌تر که ممکن است از نوادر استعمال‌های متن باشد و بر نویافته‌ها یا شواهد سبک‌شناسی شعر یا تاریخ زبان و بلاغت فارسی بیفزاید، بسنده شود (همان) در بررسی‌های پژوهش حاضر نیز سطوح زبان، ساختار، بیان (بلاغت) و محتوای منظومه تقلیدی از شاهنامه، به شرح ذیل بررسی و تحلیل شده است.

۱.۱.۵ زبان

زبان منظومه رونقی/نجمن در بسیاری موارد تقلیدی از زبان شاهنامه است. به عنوان نمونه، این تأثیرپذیری را می‌توان در حوزه واژگان و ترکیبات احتمالاً برگرفته از شاهنامه مشاهده کرد.

الف) واژگان و ترکیبات

ترکیب ارغنده‌گرگ: بزرگی که بزغاله ناسترگ/پرورد از شیر ارغنده‌گرگ(لاری، ۱۳۹۲: ۲۳/۳۵). پس آن بیدرفش پلید سترگ/ به پیش اندر آید چو ارغنده‌گرگ(فردوسی، ۱۳۸۶ الف، ۳۵۹/۶۵۷).

صفت پیلتن: صفتی است که اغلب جانشین نام رستم شده، گاهی برای اسفندیار نیز به‌کاررفته است^۴ البته اسفندیار، در شاهنامه، تنها چندبار با صفت «پیلتن» خوانده‌شده است (جیحونی، ۱۳۸۰: ۱۲۳ ذیل پیلتن). و نیز گاهی برای قارن، رخس و ... نیز به‌کاررفته است. لاری در این بیت، مختار را پیلتن می‌خواند:

منظومه حماسی «رونقِ انجمن» و تأثیرپذیری آن ... (صادق ارشی و ایوب مرادی) ۴۵

غرض خواب بر پیلتن کوس بست تو گفתי مگر سد کابوس بست

(لاری، ۱۳۹۲: ۹۶۵/۶۹)

ترکیب چاچی کمان^۵: چاچی: منسوب به چاچ.

که بر یاد ابرو کمانی کشم چو گرشاسب چاچی کمانی کشم

(همان، ۶۸۴/۵۴)

ترکیب فر شاهای^۶: فر شاهانه.

نگویم مرا فر شاهای بده به تخت مهی کج کلاهی بده

(همان، ۱۵۹/۲۹)

ترکیب نوش دارو: داروی بی مرگی.

بیا ساقی آن باده باقی ام سر نوش داروی مشتاقی ام

(همان، ۱۰۵۵/۷۴)

۲.۱.۵ ساختار

تأثر از قالب، بحر و زبان حماسی توسط صحبت لاری در این منظومه، همانند اغلب مختارنامه‌های دیگر - که تاریخچه‌ای از آن‌ها گذشت -، احتمالاً نشانگر پیروی، تأثیرپذیری و الگوپذیری از شاهنامه فردوسی است.

الف) تأثیرپذیری از قالب و بحر شاهنامه

تقلید در انتخاب قالب مثنوی و بحر متقارب (که احتمالاً اصل و منشأ ایرانی دارد و اقبال شعرا به این وزن نیز بیشتر از این بابت است)، به سنت منظومه‌های رزمی، نخستین الگوپذیری مثنوی رونق/انجمن از شاهنامه است. رونق/انجمن همانند الگوی اصلی خود، شاهنامه، با نام خدا و اصطلاحات و ترکیبات شاهنامه‌ای «ماه و مهر و سپهر» آغاز می‌شود که همگی از شاهنامه گرفته شده است.^۷

به نام نگارنده ماه و مهر گذرانده نه رواق سپهر

(لاری، ۱۳۹۲: ۱/۲۱)

در جای جای این منظومه نیز، تأثیر شاهنامه را به وضوح می‌توان مشاهده کرد. در این بخش به ذکر چند نمونه از این تأثیرپذیری‌ها پرداخته خواهد شد. به‌عنوان نمونه، لاری در دیباجه منظومه، مانند شاهنامه، از عقل سخن می‌گوید:^۸

گمارنده عقل در خیر و شر شمارنده نام خیرالبشر

(همان، ۷/۲۱)

همچنین به سنت شاهنامه، از قدرت خداوند در باب آفرینش سخن می‌گوید:^۹

زهی کردگاری که تا خواسته به یک حرف گن، عالم آراسته

(همان، ۲۹/۲۲)

لاری همچنین مانند سرمشق خود، در دیباجه، از آفرینش آسمان نیز سخن می‌گوید که اصطلاح گنبد نیز احتمالاً از اصطلاح شاهنامه‌ای «گنبد تیزرو» گرفته شده است:^{۱۰}

برآورد از این گنبد نه رواق به پیرامن شش جهت چار طاق

(همان، ۳۲/۲۲)

لاری همچنین به تقلید از فردوسی، به پی‌نبردن انسان به ذات خداوند اذعان می‌کند. تعبیرات موجود در این ابیات را که احتمالاً به تقلید از شاهنامه ساخته و پرداخته شده، به‌صورت ذیل می‌توان مشاهده کرد:^{۱۱}

چه دانیم تا کیست او وز چه روست اگر هست داننده او هم اوست

(همان، ۵۰/۲۳)

منزه ز کیف است و از کم برون در او نیست راه چه و چند و چون

(همان، ۴۸/۲۳)

از این حرف بیرون ندانم چه‌ای چه گویم چه‌ای چون ندانم چه‌ای

(همان، ۵۸/۲۴)

منظومه حماسی «رونقِ انجمن» و تأثیرپذیری آن ... (صادق ارشی و ایوب مرادی) ۴۷

لاری همچنین به تأثیر شاهنامه، از عدم درک انسان از شناخت و هستی خداوند می‌گوید:

مرا نیست بر درکِ هستِ تو دست همین قدر دانم که هستِ تو هست

(همان، ۵۷/۲۴)

لاری مشوق خود در نظم رونقِ انجمن را دوستانی می‌داند که تشنه شنیدن داستان مختار از زبان و قلم او هستند و وی را در این زمینه آگاه می‌دانند. در شاهنامه نیز، فردوسی، مشوق نظم شاهنامه را دوستی مهربان می‌داند که او را تشویق می‌کند تا دفتر پهلوی (شاهنامه ابومنصوری) را بازگو کند و آن دوست، فضایل فردوسی را یادآور می‌شود.^{۱۲} در هر دو گفتار، اشتراک دعوت دوستانه وجود دارد که در شاهنامه، دوست مهربان توانایی فردوسی برای نظم نامه پهلوی را به وی یادآور می‌شود و در منظومه لاری، دوستان، با توجه به توانایی وی در علوم مختلف، از جمله شناخت رجال دوره اسلامی، او را به نظم منظومه مذکور تشویق می‌کنند. لاری نیز در سبب نظم رونقِ انجمن می‌گوید:

غرض هر زبانم به سویی کشید	چو آبم به هر طرف جویی کشید
کشیدی گریبان به سرپنجه‌ام	ز هر خار و خس داشتی رنجه‌ام
چو از کار دل، گشت حالم تباه	نشستم به راهی که ناگه ز راه،
رسیدند دامن‌کشان دوستان	کشیدند راهم در این بوستان ^{۱۳}

(همان، ۵۰-۵۱/۵۱-۶۰۵/۶۰۲-۶۰۲)

ز جا خاستم دست بر کف زده	صف فکر را بر دگر صف زده
زدم بر میان دامن خویش را	گرفتم ره فکرت‌اندیش را
نشستم در ایوان دانشوری	کشیدم سخن را به نظم دری

(همان، ۵۰-۵۱/۶۱۸-۶۱۶)

آن‌چنان‌که فردوسی در شاهنامه از مستندات خود سخن می‌گوید و در هر گفتاری منبع خود را مشخص می‌کند^{۱۴}، لاری نیز احتمالاً به پیروی از سرمشق اصلی‌اش، شاهنامه، روایات خویش را با مأخذ، بیان می‌کند. تلاش ناظم منظومه بر این بوده است که با استنادهای خود از متون مختلف، به زعم خود- کلام خود را معتبرتر و احتمالاً فردوسی‌وار نماید. به عنوان نمونه:

چنین گفت آن فاضل ذوفنون به اسناد خود در جلاء‌العیون

(همان، ۸۸۲/۶۵)

ب) بهره‌گیری از زبان و بیان حماسی

منظومه تقلیدی از شاهنامه می‌بایست نشانه‌هایی از زبان و بیان حماسی را هم در خود داشته باشد و علاوه بر تأثیرپذیری از سبک فردوسی، ابیاتی هرچند اندک‌شمار اما درخور فضای حماسی اثر داشته باشد تا بتوان منظومه را در شمار منظومه‌های حماسی و شاعر منظومه را نیز حماسه‌سرا به شمار آورد. لاری با توجه به روحیات حماسی - که در دیوان وی نیز به‌وفور قابل مشاهده است (نک: آرشی و همکاران (۱۳۹۷)). در این منظومه، واژه‌های عینی و ذات، بیش از واژه‌های معنی و انتزاعی به کار رفته‌اند. همچنین نام جنگ‌افزارها و حالات و اوصاف رزمی بسیار زیاد است. به طور کلی در رونق/انجمن، لاری در بسیاری موارد، بیانی مناسب حماسه تاریخی خویش، به کار می‌گیرد. به عنوان نمونه آن چه در نمونه ذیل در باب زمین به عنوان جهان پیرامون جنگجویان سروده شده در شاهنامه فردوسی هم نمونه‌های فراوانی دارد^{۱۵}:

زمین همچو طومار پیچیده شد به زیر ستوران نوردیده شد

(همان، ۱۵۰۶/۱۰۵)

و یا نره گردی به سان هژبر	گرازان و نازان چو بیر سطر ^{۱۶}
کمند و کمانی به بازو ورا	به کوپال، این حرف گوید مرا
که گر جستی از چنگ گردان پیش	کنی شکر احسان بازوی خویش
مرا هم یکی تیر در ترکش است	که پرآن‌تر از برق آتش کش است
بهل تا دراندازم این تیر را	که این تیر، کاری است نخجیر را

(همان، ۱۱۶۸/۱۱۷۲/۸۶)

۳.۱.۵ بیان

صحبت لاری، به خاطر تأثیرپذیری و تقلیدهای بسیاری که از شاهنامه فردوسی انجام داده و به خاطر آگاهی‌های فراوان وی از حماسه ملی، در این منظومه کوتاه، بسیاری از تصاویر بلاغی شاهنامه را به کار برده است^{۱۷}. همانندی‌های شعر لاری به شعر فردوسی در حوزه صور خیال را

منظومه حماسی «رونق انجمن» و تأثیرپذیری آن ... (صادق ارشی و ایوب مرادی) ۴۹

می‌توان به دو دسته تقسیم‌بندی کرد. دسته نخست تصاویری است که مستقیم از شاهنامه گرفته‌شده و دسته دوم تصاویری که لاری آن‌ها را با توجه به حال و هوای حماسی اثرش با استفاده از ترکیبات و واژگان حماسی برگرفته از شاهنامه ساخته است.

الف) تأثیرپذیری‌های مستقیم

در خوانش اشعار منظومه رونق/انجمن به ابیاتی برمی‌خوریم که تصاویر شعری آن‌ها تاحدود زیادی به تصاویر شاهنامه شبیه هستند. به دلیل احتمال تأثیرپذیری مستقیم تصاویر شعری منظومه رونق/انجمن از شاهنامه، تصاویر شعری لاری که عیناً در شاهنامه وجود دارند و به احتمال زیاد از شاهنامه گرفته شده است، ذکر می‌شود:

لاری ← روان بر سر پورِ مرجانه جست / گریزان شد آن روبه از شیر مست (لاری، ۱۳۹۲: ۱۸۱۵/۱۲۱)

فردوسی ← یکی داستان زد سوار دلیر / که روبه چه سنجد به چنگال شیر (فردوسی، ۱۳۹۴: ۱۱۴۵/۶۸۳/۲)

لاری ← چو بو حفض دانست کان نامور / چو خورشید افکنده از کف سپر (لاری، ۱۳۹۲: ۱۶۵۷/۱۱۴)

فردوسی ← چو خورشید زرین سپر برگرفت / شب تیره زو دست بر سر گرفت (فردوسی، ۱۳۹۴: ۱۴۲۰/۹۵/۳)

موارد دیگر ← و یا نره گردی به سان هژبر... (لاری، ۱۳۹۲: ۱۱۶۸/۸۶)، ... گیا کرد بستر به سان هژبر (فردوسی، ۱۳۹۴: ۴۲۷/۲۱۶/۱). خروشی و چون شیر جنگ آوری... (لاری، ۱۳۹۲: ۷۵۲/۵۷)، یک امروز چون شیر جنگ آورید... (فردوسی، ۱۳۹۴: ۹۱۵/۵۰۳/۱). ... به سان تگرگ آید از آسمان (لاری، ۱۳۹۲: ۴۵۱/۴۱)، ... به سان تگرگ بهاران درست (فردوسی، ۱۳۹۴: ۴۷۹/۵۸/۳). ... سمندش برآورد پر چون عقاب (لاری، ۱۳۹۲: ۱۵۰۴/۱۰۵)، کنون گر تو پرآن شوی چون عقاب... (فردوسی، ۱۳۹۴: ۷۳۸/۹۰۷/۴). سیه گشت اطراف عالم چو قیر... (لاری، ۱۳۹۲: ۱۹۳۹/۱۲۸)، بر آمد یکی باد و گردی چو قیر... (فردوسی، ۱۳۹۴: ۴۰۳/۳۵۷/۳). ... رخ قیرگونش زیری کند (لاری، ۱۳۹۲: ۱۷۸۷/۱۲۰)، بشد قیرگون روی خورشید و ماه (فردوسی، ۱۳۸۶ الف: ۳۹۳/۳۱۵).^{۱۸}

تنها مورد کنایه، تحت‌تأثیر شاهنامه در رونق/نجمن، کنایهٔ «موی بر اندام خنجر شدن» است. به‌احتمال قریب به یقین، لاری کنایهٔ «موی بر اندام خنجر شدن» را از کنایهٔ بیت معروف شاهنامه گرفته که گرچه در چاپ‌های امروزی الحاقی است اما محتملاً در زمان لاری و در نظر او از فردوسی دانسته می‌شده است:

اگر بر زبان نام حیدر شدی براندام من موی خنجر شدی

(لاری، ۱۳۹۲: ۹۵۳/۶۹)

زمانه به خون تو تشنه شود بر اندام تو موی دشنه شود

(فردوسی، ۱۳۸۶ الف: ۸۹۷/۱۹۷)^{۱۹}

ب) تأثیرپذیری‌های غیرمستقیم

لاری در برخی موارد (البته به ندرت) کوشیده است تا با استفاده از واژگان و ترکیباتی که اغلب تحت تأثیر شاهنامه در ادب فارسی رواج یافته‌اند، به عنوان نمونه از رخس و ابزارآلات جنگی شاهنامه، تصاویر شعری خویش را بسازد. تصویرسازی با نام رخس: ز چوبین سمند تن آیم فرود/ برآیم به رهوار رخس شهود (لاری، ۱۳۹۲: ۱۶۵/۲۹)، تصویرسازی با واژه‌های رزمی تیر و ترکش: نبودش خبر کاندرین داستان/ چه تیری است در ترکش آسمان (همان، ۱۶۸۸/۱۱۵)، تصویرسازی با سپاه، کشور و شبیخون: سپاه کسالت کمین را گشود/ سوی کشور تن شبیخون نمود (همان، ۹۵۶/۶۹).

تأثرات و توجّهات شاهنامه‌ای

الف) اشاره به شخص فردوسی و کتاب شاهنامه

کتابم که تابم ز جان برد و تن بنامیدمش رونق/نجمن
ولی از خدیوی نخواهم صله که گر ندهدَم گیرمش در گِله
چو فردوسی و بُخل محمود شاه که مانده است در روزگار سیاه

(لاری، ۱۳۹۲: ۶۲۱/۵۱-۶۲۴)

منظومه حماسی «رونقِ انجمن» و تأثیرپذیری آن ... (صادق ارشی و ایوب مرادی) ۵۱

اشاره به داستان فردوسی و سلطان محمود دارد که نظامی عروضی نیز شرح آن را در چهارمقاله آورده (نظامی عروضی، ۱۳۴۶: ۷۵-۸۳) که البته با افسانه آمیخته است. در این ابیات، بنا به گفته لاری، با توجه به عبارت «در گله گرفتن»، فردوسی سلطان محمود را هجو کرده است (اشاره به هجونامه منسوب به فردوسی) و سلطان محمود نیز به خاطر ندادن صله درخور فردوسی به وی، در تاریخ، به روسیاهی دچار شده است.

ب) تلمیحات شاهنامه‌ای

لاری در رونق/انجمن از جانور اسرارآمیز شاهنامه‌ای^{۲۰}، ببر بیان نام برده است. نام این جانور در دیوان صحبت لاری نیز آمده است:

تا خواب‌گاه شیر ژیان است در کنام تا آب‌خورد ببر بیان است در بحور

(لاری، بی تا: ۲۹۱)

لاری در دیوان اشعارش این جانور را آبری معرفی می‌کند و آبری بودن این جانور به حل معمای ببر بیان در شاهنامه پژوهی کمک کرده اما در این منظومه از ببر بیان به عنوان جانوری سهمناک یاد کرده است:

چو خامش نشیند هژبر ژیان کند سهمش القای ببر بیان

(لاری، ۱۳۹۲: ۴۷/۵۴۴)

لاری در رونق/انجمن قهرمان محبوب خود، مختار را «تهمتن» و «رویین تن» خوانده است:

به زنجیر پای تهمتن زدند چو رویین تنش غل به گردن زدند

(همان، ۱۳۳۴/۱۲۲)

صفت «تهمتن»، ویژه رستم است. اما نکته قابل تأمل بیت، هم‌جواری دو صفت «تهمتن» و «رویین تن» است زیرا در شاهنامه، صفت «تهمتن» در چند مورد محدود برای اسفندیار نیز به کار رفته است (جیحونی، ۱۳۸۰: ۱۲۹، ذیل تهمتن ۲). و این اشاره، از نشانه‌های تعمق صحبت لاری در نکته‌های باریک و کمتر شناخته شده شاهنامه است.

لاری با ذکر ترکیب‌های «گفتار جاماسبی» و «ایاغ گرشاسبی» از جاماسب، وزیر دانشمند گشتاسب، نام می‌برد.

گرت میل گفتار جاماسبی است به من ده ایاغی که گرشناسبی است

(لاری، ۱۳۹۲: ۶۸۳/۵۴)

لاری همچنین از نام جم، چهارمین پادشاه اساطیری ایران و جهان که طبق شاهنامه نخستین کسی است که خود را شاه خوانده^{۲۱}، استفاده کرده و در ترکیباتی از قبیل تخت جم (همان، ۱۱۵۶/۸۵) و رشک جم (همان، ۱۱۵۸/۸۶) آن را به کار برده است:

ز جم یادگار است اگر جام جم ز من این سخن یادگاریست هم

(همان، ۹۲۹/۶۷)

لاری به جام کیخسرو نیز اشاره می‌کند و جام شراب را با استعاره، جام کیخسروی می‌خواند:

به من ده از آن جام کیخسروی که انشا کنم نامهٔ پهلوی

(همان، ۶۷۶/۵۳)

لاری همچنین به رخس، اسب با وفای رستم، در ترکیب «رخس شهود» اشاره کرده است:

ز چوین سمند تن آیم فرود برآیم به رهوار رخس شهود

(همان، ۱۶۵/۲۹)

لاری از نام‌های منوچهر، نوۀ ایرج و نریمان، نیای رستم، نیز در تشبیهات خویش بهره گرفته است:

مر او را پی عهد و پیمان بُوی منوچهروارش نریمان بُوی

(همان، ۱۴۳۸/۱۰۲)

لاری همچنین در یک مورد از تلمیحات حماسی بیرون از حیطهٔ شاهنامه (که در چاپ‌های غیرمنتقح، و احتمالاً شاهنامه‌هایی که در اختیار وی بوده، جزو شاهنامه محسوب می‌شده) نیز بهره برده است. او از گرشناسب، جد بزرگ رستم، که اسدی در گرشناسب‌نامه او را از نوادگان جمشید دانسته^{۲۲}، نیز نام برده است:

گرت میل گفتار جاماسبی است به من ده ایاغی که گرشناسبی است

منظومه حماسی «رونق انجمن» و تأثیرپذیری آن ... (صادق ارشی و ایوب مرادی) ۵۳

که بر یاد ابرو کمانی کشم چو گرشاسب، چاچی کمانی کشم

(همان، ۶۸۳/۵۴-۶۸۴)

با همه این تفاسیر، از یک نکته نباید غافل بود که ذکر اسامی شهریاران و یلان اساطیری ایران در یک اثر الزاماً به معنی تأثیرپذیری صاحب اثر از شاهنامه فردوسی نیست. با توجه به تأخر صحبت لاری و تأثیر گسترده شاهنامه بر ادب فارسی پس از خود، منظومه رونق/انجمن در ذکر موارد فوقی تواند به صورت غیر مستقیم، از شاهنامه تأثیر پذیرفته باشد. اما به خاطر تأثیرپذیری‌های لاری از سبک فردوسی و شاهنامه، نویسندگان مقاله بر آنند تا لاری را از مقلدان فردوسی در سرودن منظومه‌های رزمی معرفی کنند.

۴.۱.۵ محتوا

تأثیرپذیری از محتوای ابیات شاهنامه

لاری علاوه بر تأثرات زبانی، ساختاری و بلاغی - که ذکرشان گذشت - در بسیاری از موارد بنای ابیات خویش را بر ابیاتی از شاهنامه، گذاشته است. موارد مذکور در برخی موارد، به طور حتم و در برخی موارد نیز به توارد و اقتضای وزن و ظرفیت بحر متقارب برای واژه‌های خاص شکل گرفته است. به طور کلی می‌بایست با احتیاط و احتمال، شباهت‌های لفظی و معنایی این گونه ابیات را با مبنای شاهنامه ذکر کرد. این گونه ابیات آن‌چنان که خواهد آمد، برداشت‌هایی عینی بوده و همین باعث شده تا بین این گونه ابیات و ابیات شاهنامه مشترکاتی محتوایی مشاهده شود. برای نمونه ابیات یا مصراع‌هایی از رونق/انجمن و بلافاصله ابیات یا مصراع‌هایی از شاهنامه خواهد آمد:

لاری: ز بهرام و برجیس و کیوان و تیر/ هزاران غریو و هزاران نفیر (لاری، ۱۳۹۲: ۱۲۸۵/۹۳)

فردوسی: شبی چون شبه روی شسته به فیر/ نه بهرام پیدا نه کیوان نه تیر (فردوسی، ۱۳۹۴: ۱/۶۳۹/۲)

موارد دیگر: یکی را جز انبار در خانه نیست/ یکی را لب نان در انبانه نیست/ یکی را بر حله سرخ و زرد/ یکی را ز بی کهنگی دل به درد (لاری، ۱۳۹۲: ۹۱/۲۵-۹۰)، یکی را به بالین گل از عیش و ناز/ یکی خار در موزه مرگش نیاز (همان، ۹۳/۲۶)، یکی را به جنگ اندر آید زمان/ یکی با کلاه مهی شادمان (فردوسی، ۱۳۹۴: ۲۵۷/۶۹/۱). مرا دل نشد هرگز از بخت، شاد/

که نفرین بر این بخت جان سخت باد (لاری، ۱۳۹۲: ۱۶۰۴/۱۱۱)، که نفرین بر این تاج و این تخت باد/ بر این کوشش بیش و این بخت باد! (فردوسی، ۱۳۹۴: ۱۴۱۴/۱۹۱/۳). نگفتم مرو تند همدست باد/ برفتی و دستارت از سر فتاد (لاری، ۱۳۹۲: ۱۱۳۴/۸۴)، نگفتم مرو سوی راه چرم^{۲۳}/ برفتی و دادی دل من به غم (فردوسی، ۱۳۸۶ الف: ۱۲۶۸/۳۳۹). نغیر^{۲۴} از خم چرخ نیلوفری/ فغان زین سیه‌تل خاکستری (لاری، ۱۳۹۲: ۱۲۷۷/۹۳)، چو چپ راست کرد و خم آورد راست/ خروش از خم چرخ چاچی بخواست! (فردوسی، ۱۳۹۴: ۸۹۳/۸۳۶/۴). همی کند خاک و همی ریخت اشک/ از آن کوه، کوه و ازین مشک، مشک (لاری، ۱۳۹۲: ۱۵۶۰/۱۰۸)، به بالین رستم تگ آورد رخس/ همی کند خاک و همی کرد بخش (فردوسی، ۱۳۹۴: ۳۴۸/۲۱۳/۱). بترس از خدا و ولی خدا/ خدا را ازین بی‌خودی باخود آ (لاری، ۱۳۹۲: ۱۰۲۸/۷۲). بترس از خدا و میازار کس/ ره رستگاری همین است و بس^{۲۵} (فردوسی، ۱۳۸۶ الف: ۳۰۷۹/۲۸۵). کنون آمدستم به درگاه تو/ چه گوید دل حکمت‌آگاه تو (لاری، ۱۳۹۲: ۹۰۸/۶۶)، کنون آمدستم به زیر علم/ که راحت دهندم ز بار علم (همان، ۱۶۵۵/۱۱۳)، بفرمود مختار، کای خوش‌لقا/ کنون آمدستم به زیر لوا (همان، ۱۶۷۷/۱۱۴). کنون آمدستم بدین بارگاه/ مگر نزد قیصر گشایند راه (فردوسی، ۱۳۹۴: ۱۵۵/۴۲۷/۳). که چون گوسفندش سر از تن جدا/ کنند و نگوید ز عجز ای خدا (لاری، ۱۳۹۲: ۴۳۱/۴۰)، که چون گوسفندانش ببرید سر/ پر از خون دل از درد، خسته‌جگر (فردوسی، ۱۳۹۴: ۱۷۹۶/۷۶۱/۲). یکی را به بستر بود جای نرم/ یکی را به شلوار، صد ریگ گرم (لاری، ۱۳۹۲: ۹۲/۲۶)، یکی را به بستر برآید زمان/ همی رفت باید ز بن بی‌گمان (فردوسی، ۱۳۹۴: ۱۷۷/۱۶۶/۱). اگر چشم داری گشاده بین/ ورت نیست، با چشم‌داری نشین (لاری، ۱۳۹۲: ۹۶/۲۶)، اگر چشم داری به دیگر سرای/ به نزد نبی و وصی گیر جای (فردوسی، ۱۳۹۴: ۱۰۲/۵/۱). وگر گویی از شرم روی حکم/ چنین داد پاسخ امام امم (لاری، ۱۳۹۲: ۱۲۱۶/۸۳)، بجمبید کاوس را دل ز جای/ چنین داد پاسخ که این است رای (فردوسی، ۱۳۹۴: ۷۸/۲۳۸/۱). مرا کاش ببریده گشتی قلم/ از آن پیش کآیم به سوی علم (لاری، ۱۳۹۲: ۱۷۵۳/۱۱۸)، مرا کاجکی این خرد نیستی!/ گر آگاهی روز بد نیستی (فردوسی، ۱۳۹۴: ۱۲۳/۱۰۸۶/۴). یکی لشکری گشن سازی چو کوه/ کنی دشمنان علی را ستوه (لاری، ۱۳۹۲: ۷۵۰/۵۷)، یکی لشکری همچو کوه سیاه/ گذشتند بر پیش بیدارشاه^{۲۶} (فردوسی، ۱۳۸۶ الف: ۱۰۵/۳۵۲). پدر بر پدر سرگروه و نقیب/ فقیه و حکیم و طبیب و ادیب (لاری، ۱۳۹۲: ۵۴۵/۴۷). پدر بر پدر راد و دانش‌پذیر/ ز نوشین‌روان‌شاه تا اردشیر (فردوسی، ۱۳۹۴: ۶۰۶/۱۱۰۵/۴). شمارندهٔ نامهٔ بی‌شمار/ شمارد کتب را ده و دو هزار (لاری، ۱۳۹۲: ۱۳۹۰/۹۹)،

منظومه حماسی «رونق انجمن» و تأثیرپذیری آن ... (صادق ارشی و ایوب مرادی) ۵۵

سوار و پیاده ده و دو هزار/ فگنده پدید آمد اندر شمار (فردوسی، ۱۳۹۴: ۹۱۵/۱۳۱/۱). چنین است مهمان‌نوازی چنین/ چنین است آیین کوفه زمین (لاری، ۱۳۹۲: ۱۵۹۲/۱۱۰). چنین است آیین گردنده‌دهر/ گهی نوش بار آورد گاه زهر (فردوسی، ۱۳۹۴: ۶۴۷/۹۰۴/۴). بیاراستی لشگری ده هزار/ شدی یار مسلم در این کارزار (لاری، ۱۳۹۲: ۱۷۰۲/۱۱۶). یکی نامور لشگری ده هزار/ دلیر و خردمند و گرد و سوار (فردوسی، ۱۳۹۴: ۱۴۴۶/۷۴۷/۲). خروشی و چون شیر جنگ آوری/ سر سرکشان را به چنگ آوری (لاری، ۱۳۹۲: ۷۵۲/۵۷). یک امروز چون شیر جنگ آوری/ جهان بر بداندیش تنگ آوری (فردوسی، ۱۳۹۴: ۹۱۵/۵۰۳/۱). نه تنها زمین گرد خیل وی است/ که گردون گردان طفیل وی است (لاری، ۱۳۹۲: ۲۵۹/۳۵). نگه کن بدین مرد قیصر نژاد/ که گردون گردان بدو گشت شاد! (فردوسی، ۱۳۹۴: ۵۳۱/۲۲/۳). بفرمود تا زین زدند ابرشش/ نشست از بر باره سرکشش (لاری، ۱۳۹۲: ۱۴۷۰/۱۰۴). نشست از بر باره راهجوی/ سوی شاه‌ضحاک بنهاد روی (فردوسی، ۱۳۹۴: ۳۸۹/۴۴/۱).

۶. نتیجه‌گیری

صحبت لاری خالق یک منظومه حماسی دینی، به نام رونق انجمن (مختارنامه) به سبک و سیاق شاهنامه است. رونق انجمن منظومه‌ای ۲۰۴۴ بیتی است. مختارنامه‌سرای لار منظومه تقلیدی خود را در مضمونی حماسی دینی، سروده و آن‌چنان‌که در موارد مشابه، رسم است - هنر خویش را از هنر فردوسی برتر معرفی کرده است. لاری در منظومه خویش در یک اشاره به فردوسی، خود را از لحاظ نستاندن صله از ممدوح، (نظیر آن‌چه در داستان منسوب به فردوسی و سلطان محمود در چهارمقاله دیده می‌شود) از فردوسی برتر می‌شمارد. او در کلیات منظومه به شدت تحت سیطره فراگیر شاهنامه قرار دارد و تأثیر حماسه ملّی بر ذهن و زبان وی غیرقابل انکار است.

الگوپذیری، تأثیرپذیری‌ها و تقلیدهای صحبت لاری در منظومه رونق انجمن از شاهنامه فردوسی را به لحاظ سبک‌شناسی می‌توان به چند بخش تقسیم کرد: تأثیرپذیری‌های منظومه مذکور در حوزه‌های زبان، ساختار، بیان و محتوا می‌باشد که به طور مبسوطی بحث و بررسی شده است.

پی‌نوشت‌ها

۱. به دلیل تصحیح تازه این منظومه، شواهد مربوط به منظومه «روتنی/انجمن» به تصحیح و چاپ جدید آن ارجاع داده شده است.
۲. به عنوان نمونه شفیعی کدکنی بر این باور است که منظومه‌ای چون علی‌نامه ربیع، به عنوان یک حماسه شیعی در زبان فارسی، همان قدر ارزش دارد که شاهنامه دقیقی به عنوان نخستین تجربه بازمانده از حماسه ملکی ایران قبل از فردوسی (شفیعی کدکنی، ۱۳۸۹: ۱۱۹).
۳. این بیت در پیرایش خالقی مطلق به صورت پس آن بیدرفش پلید سترگ/ به پیش اندرآید چُن آرغده‌گرگ (فردوسی، ۱۳۹۴: ۳۹۷/۵۵/۳)، ذکر شده است.
۴. پس اسفندیار آن یل پیلتن/ برآورد از درد آنکه سخن (همان، ۱۳۸۶ الف: ۶۴/۷۱۴) البته این ترکیب در پیرایش خالقی مطلق به تهم‌تن تبدیل شده است. پس اسفندیار آن یل تهم‌تن/ سخن برگشاد اندر آن انجمن (همان، ۱۳۹۴: ۸۱/۱۳۸/۳).
۵. خم آورد رویین عمود آن زمان/ شد آهن به کردار چاچی کمان (همان، ۲۵۸/۵۲۷/۲).
۶. توانایی و فرّشاهی تو راست!/ ز خورشید تا بخش ماهی تو راست (همان، ۲۵۶۴/۸۹۲/۲).
۷. خداوند گیهان و گردان سپهر/ فروزنده ماه و ناهید و مهر (همان، ۳/۱/۱).
۸. کنون ای خرده‌مند، ارج خرد/ بدین جایگه گفتن اندر خورد/ خرد بهتر از هرچه ایزدت داد/ ستایش خرد را به، از راه داد (همان، ۱۷/۱/۱-۱۸).
۹. که یزدان ز ناچیز، چیز آفرید/ بدان تا توانایی آمد پدید (همان، ۳۵/۲/۱).
۱۰. پدید آمد این گنبد تیزرو/ شگفتی نماینده نو به نو... (همان، ۴۲/۲/۱).
۱۱. ز نام و نشان و گمان برتر است/ نگارنده برشده‌گوهرست (همان، ۴/۱/۱)، ستودن نداند کس او را چو هست/ میان بندگی را بیادیت بست (همان، ۹/۱/۱)، از این پرده برتر سخن، راه نیست!/ ز هستی مر اندیشه آگاه نیست (همان، ۱۵/۱/۱).
۱۲. به شهرم یکی مهربان دوست بود/ که با من تو گفتی ز هم‌پوست بود/ مرا گفت: خوب آمد این رای تو/ به نیکی خُرامد همی پای تو/ نبشته من این دفتر پهلوی/ به پیش تو آرم نگر نغنوی/ گشاده‌زوان و جوانیت هست/ سخن گفتن پهلوانیت هست/ شو این نامه خسروی بازگوی!/ بدین جوی نزد مهان آب‌روی (همان، ۱۴۰/۷/۱-۱۴۴).
۱۳. به نظر می‌رسد لاری در سرودن این ابیات علاوه بر نظر به دیباجه شاهنامه، به بخشی از دیباجه گلستان سعدی نیز نظر داشته است: «یکی از صاحب‌دلان سر به جیب مراقبت فروبرده بود و در بحر مکاشفت مستغرق شده. حالی که از این معامله بازآمد، یکی از دوستان گفت: از این بستان که بودی ما را چه تحفه کرامت کردی؟...» (سعدی، ۱۳۶۳: ۲۹).

منظومه حماسی «رونق انجمن» و تأثیرپذیری آن ... (صادق ارشی و ایوب مرادی) ۵۷

۱۴. البته به قطع و یقین نمی‌توان گفت نمونه‌هایی که در اینجا به عنوان مستندات فردوسی ذکر می‌شوند، مآخذ مستقیم فردوسی در نظم شاهنامه هستند. احتمالاً فردوسی از طریق شاهنامه ابومنصوری با نام آنها آشنا شده است. اما چند نمونه از استنادهای فردوسی در ادامه، آورده خواهد شد: (در داستان رستم با شغاد) یکی پیر بد نامش آزادسرو/ که با احمد سهل بودی به مرو (فردوسی، ۱۳۹۴: ۱/۲۰۳/۳)، چنین گوید آن پیر دانش‌پذیر/ هنرمند و گوینده و یادگیر (همان، ۳۰/۲۰۴/۳)، همچنین (در داستان طلخند و گو): چنین گفت فرزانه‌شاهوی پیر/ ز شاهوی پیر این سخن یاد گیر!- (همان، ۲۸۴۹/۷۳۳/۴) و

۱۵. فردوسی زمین را زیر سم اسبان نالنده توصیف کرده است: دل تیغ گفتی بی‌الد همی/ زمین زیر اسبان بنالد همی (همان، ۲۷۳/۱۶۹/۱).

۱۶. این بیت در دیوان صحبت لاری به صورت: و یا غره گردی بسان هژبر/ گرازان و تازان چو ببر سطر (لاری، بی‌تا: ۲۳۵)، ضبط شده است.

۱۷. «در شعر حماسی، شاعر، نه تنها با وصف پهلوانی‌ها، جنگ‌ها و قهرمانی شخصیت‌ها به ایجاد فضایی پرشور و حماسی، می‌پردازد بلکه در تصویر زمین و آسمان و آنچه در آن است، از وصف‌های شکوهمند و تأثیرگذار حماسی، بهره می‌برد و آنچه در نظر خواننده می‌آورد، هماهنگ با محتوای شعر است» (پیامنی و زمانی، ۱۳۹۴: ۱۲۳-۱۲۴).

۱۸. این بیت در داستان فرود سیاوش در پیرایش خالقی مطلق نیامده است.

۱۹. این بیت در پیرایش خالقی مطلق نیامده است.

۲۰. چه طوس و چه پیل و چه شیر ژیان/ چه جنگی نهنگ و چه ببر بیان (فردوسی، ۱۳۹۴: ۲۹۳/۴۷۸/۱).

۲۱. منم گفت با فره‌ی ایزدی/ همم شهریاری و هم موبدی (همان، ۱۳۹۴: ۸/۲۱/۱).

۲۲. به جمشید ماند به چهر و به پوست/ گواهی دهم من که از تخم اوست (اسدی طوسی، ۱۳۵۴: ۵۲).

۲۳. این بیت در پیرایش خالقی مطلق به صورت بگفتم: مرو سوی راه جرم! برفتی و دادی مرا دل به غم (فردوسی، ۱۳۹۴: ۱/۵۰/۸۶۰)، آمده است.

۲۴. در دیوان صحبت لاری به جای واژه نفیر، واژه خروش آمده است (لاری، بی‌تا: ۲۴۰) که مطابقت بیشتری با بیت شاهنامه دارد.

۲۵. این بیت در پیرایش خالقی مطلق نیامده است. اما با وجود الحاقی شناخته شدن در چاپ مذکور، سجّاد آیدنلو این بیت را «فردوسی‌وار» و «مکمل معنایی» برای بیت: ز روز گذر کردن اندیشه کن/ پرستیدن دادگر پیشه کن، معرفی کرده است (آیدنلو، ۱۳۹۰: ۲۲۲).

۲۶. این بیت در پیرایش خالقی مطلق نیامده است.

کتاب‌نامه

- آرین پور، یحیی (۱۳۷۲)، *از صبا تا نیما*، تهران: زوار.
- آیدنلو، سجاد (۱۳۷۸)، «رویکردی دیگر به «ببر بیان» در شاهنامه»، *نامه پارسی*. شورای گسترش زبان و ادبیات پارسی، سال ۴، شماره ۴. (صص ۱۷-۵).
- آیدنلو، سجاد (۱۳۸۴)، *پهلوان‌نامه گرشاسب*. چاپ سوم، تهران: اهل قلم.
- آیدنلو، سجاد (۱۳۸۷)، «آشناترین شاعر ادب فارسی با شاهنامه». *ادب پژوهی*. شماره ۶، زمستان. (صص ۱۶۱-۱۳۳).
- آیدنلو، سجاد (۱۳۹۰)، *دفتر خسروان (برگزیده شاهنامه فردوسی)*. چاپ اول، تهران: سخن.
- آرشی، صادق و گرجی، مصطفی و مرادی، ایوب (۱۳۹۷)، «بازتاب و عملکرد تلمیحات شاهنامه و منابع پیرامون آن در دیوان صحبت لاری». *بلاغت کاربردی و نقد بلاغی*. دوره ۳، شماره ۲، پاییز و زمستان. (صص ۲۶-۱۱).
- آرشی، صادق (۱۳۹۹)، *بررسی تاثیر شاهنامه بر شعر مکتب بازگشت عصر قاجار براساس دیوان‌های صحبت لاری، فتحعلی‌خان صبا، قآنی، سروش و داوری شیرازی*. رساله دکتری به راهنمایی دکتر سجاد آیدنلو و مشاوره دکتر مصطفی گرجی و دکتر ایوب مرادی. دانشگاه پیام نور تهران جنوب. تاریخ دفاع: مرداد ۱۳۹۹.
- اسدی‌طوسی، علی‌بن‌احمد (۱۳۵۴)، *گرشاسب‌نامه*. چاپ دوم. به اهتمام حبیب یغمایی. تهران: کتابخانه طهوری.
- بوشهری‌پور، هرمز (۱۳۹۱)، «صحبت لاری»؛ *دانش‌نامه زبان و ادب فارسی*، ج ۴. چاپ اول، تهران: فرهنگستان زبان و ادب فارسی. (صص ۴۰۳-۴۰۲).
- پیامنی، بهناز و زمانی، مریم (۱۳۹۴)، «مقایسه تطبیقی شاخص‌های حماسی، و ساختاری اکبرنامه حمیدی کشمیری و شاهنامه فردوسی». *مطالعات شبه قاره (ویژنامه‌نامه فرهنگستان)*. پاییز و زمستان، شماره ۵، (صص ۱۳۴-۱۰۷).
- جیحونی، مصطفی (۱۳۸۰)، *حماسه آفرینان شاهنامه*. چاپ اول، اصفهان: انتشارات شاهنامه پژوهی.
- حکیمی، محمود (۱۳۸۸)، *تاریخ معاصر ایران (قاجاریه)*. چاپ اول، تهران: نامک.
- خاتمی، احمد (۱۳۷۱)، *سبک هندی و دوره بازگشت*. چاپ اول، تهران: بهارستان.
- خاتمی، احمد (۱۳۷۳)، *تاریخ ادبیات ایران در دوره بازگشت ادبی*. ج ۲. چاپ اول، تهران: موسسه فرهنگی و انتشاراتی پایا.
- خاتمی، احمد (۱۳۷۴)، *پژوهشی در نثر و نظم دوره بازگشت ادبی*. تهران: پایا.
- رمزجو، حسین (۱۳۸۱)، *قلمرو ادبیات حماسی ایران*. ج ۱. چاپ اول. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

منظومه حماسی «رونق انجمن» و تأثیرپذیری آن ... (صادق ارشی و ایوب مرادی) ۵۹

- زرّین‌قبا نامه (۱۳۹۳)، سراینده: ناشناس. مقدمه، تصحیح و تعلیقات: سجّاد آیدنلو. چاپ اول. تهران: سخن.
- سعدی شیرازی (۱۳۶۳)، گلستان سعدی. به اهتمام محمدعلی فروغی. چاپ پنجم. تهران: امیرکبیر.
- شفیعی کدکنی، محمدرضا (۱۳۸۰)، *ادوار شعر فارسی از مشروطیت تا سقوط سلطنت*. تهران: سخن.
- شفیعی کدکنی، محمدرضا (۱۳۸۹)، *حماسه‌ای شیعی از قرن پنجم*. ضمیمه آیینۀ میراث. دوره جدید. سال هشتم. ضمیمه ۲۰. ۱۳۸۹، (صص ۹۳-۱۷۶).
- شمشیرگرها، محبوبه (۱۳۹۰)، «بررسی سبک‌شناسانه حماسه‌های دینی در ادب پارسی». *مجله تاریخ ادبیات*، شماره ۶۴/۳. (صص ۱۳۳-۱۶۰).
- شمیسا، سیروس (۱۳۷۱)، *فرهنگ تلمیحات*. چاپ سوم. تهران: فردوس.
- شمیسا، سیروس (۱۳۷۴)، *کلیات سبک‌شناسی*. چاپ سوم. تهران: فردوس.
- صحبت‌لاری، محمداقبر (بی‌تا)، *تاریخ مقدمه ناشر: آذر ۱۳۳۳*. *دیوان صحبت‌لاری*. چاپ اول. شیراز: چاپخانه معرفت.
- صحبت‌لاری، محمداقبر (۱۳۹۲)، *رونق انجمن (مختارنامه)*. تصحیح: دکتر مرتضی چرمگی عمرانی. چاپ اول، مشهد: بنیاد پژوهش‌های اسلامی.
- عبدی، محمد (پرویز) (۱۳۴۵)، «سیری در دیوان صحبت‌لاری». *مجله مهر*. شماره ۱۴۰. شماره ۱۲. (صص ۸۰۶-۸۰۵).
- غفاری، نازنین (۱۳۹۸)، «نگاهی به مختارنامه‌های منظوم ادب فارسی». *نشریه ادبیات پایدار* (دانشکده ادبیات شهید باهنر کرمان). سال یازدهم. شماره بیستم. بهار و تابستان. (صص ۱۲۴-۱۰۳).
- فتوحی رودممعنی، محمود (۱۳۹۲)، *سبک‌شناسی نظریه‌ها، رویکردها و روش‌ها*. چاپ دوم. تهران: سخن.
- فردوسی، ابوالقاسم (۱۳۸۶ الف)، *شاهنامه فردوسی*. به کوشش دکتر سعید حمیدیان. تک‌جلدی. چاپ دهم. تهران: قطره.
- فردوسی، ابوالقاسم (۱۳۸۶ ب)، *شاهنامه*. ج ۸. چاپ اول. تصحیح جلال خالقی مطلق دفتر ششم با همکاری محمود امیدسالار و دفتر هفتم با همکاری ابوالفضل خطیبی. تهران: مرکز دایره‌المعارف بزرگ اسلامی.
- فردوسی، ابوالقاسم (۱۳۹۴)، *شاهنامه*. پیرایش جلال خالقی مطلق. ج ۴، چاپ اول، تهران: سخن.
- فرشیدورد، خسرو (۱۳۶۲)، *درباره ادبیات و نقد ادبی*. ج ۱، چاپ اول، تهران: امیرکبیر.
- فسایی، حسن‌بن‌حسن (۱۳۹۲)، *فارسنامه ناصری*. ج ۲. تصحیح و تحشیه دکتر منصور رستگار فسایی. چاپ پنجم، تهران: امیرکبیر.
- کزازی، میرجلال‌الدین (۱۳۸۳)، *آب و آیین (جستارهایی در ادب و فرهنگ)*. تبریز: آیدین.
- معین، محمد (۱۳۹۱)، *فرهنگ فارسی (جلد پنجم و ششم/اعلام)*. چاپ بیست و هفتم. تهران: امیرکبیر.
- نظامی‌عروسی سمرقندی (۱۳۴۶)، *چهارمقاله*. به تصحیح و اهتمام دکتر محمد معین. تهران: امیرکبیر.
- یوشیج، نیما (۱۳۵۵)، *ارزش‌احساسات*. تهران: انتشارات گوتنبرگ.